

COMITÉ VAN DESKUNDIGEN

Huis van de Europese geschiedenis

**Conceptuele grondslagen
voor een
Huis van de Europese geschiedenis**

Manuscript voltooid in oktober 2008

Gedrukt in Brussel, België

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Conceptuele en museale grondslagen	7
Inhoudelijke hoofdlijnen van de permanente tentoonstelling.....	11
Oorsprong en ontwikkeling van Europa tot aan het einde van de 19e eeuw.....	11
Het Europa van de wereldoorlogen.....	15
Europa na de Tweede Wereldoorlog.....	19
Vragen stellen aan de Europese toekomst	26
Vooruitblik.....	27
De leden van het Comité van deskundigen	29

Leden van het Comité van deskundigen tijdens de constitutieve zitting van het comité met de Voorzitter van het Europees Parlement, Hans-Gert Pöttering en de Secretaris-generaal van het Europees Parlement, Harald Rømer. Van links naar rechts: Giorgio Cracco, António Reis, Mária Schmidt, Włodzimierz Borodziej, Hans Walter Hütter, Marie-Hélène Joly, Matti Klinge, Michel Dumoulin. Ronald de Leeuw ontbreekt op de foto.

“Ik zou willen pleiten voor een plaats van herinnering en toekomst, waar de Europese gedachte verder kan gedijen. Ik zou willen voorstellen om een ‘Huis van de Europese geschiedenis’ op te richten. Het moet [...] een plek zijn die zowel onze herinnering aan de Europese geschiedenis als het proces van Europese eenwording koestert. Tegelijkertijd moet het alle huidige en toekomstige burgers van de Europese Unie de mogelijkheid bieden om de identiteit van Europa verder vorm te geven.”

*De Voorzitter van het Europees Parlement,
Prof. Dr. Hans Gert Pöttering, lid van het
Europees Parlement*

13 februari 2007

Voorwoord

1. “Ik zou willen pleiten voor een plaats van herinnering en toekomst, waar de Europese gedachte verder kan gedijen. Ik zou willen voorstellen om een ‘Huis van de Europese geschiedenis’ op te richten. Het moet [...] een plek zijn die zowel onze herinnering aan de Europese geschiedenis als het proces van Europese eenwording koestert. Tegelijkertijd moet het alle huidige en toekomstige burgers van de Europese Unie de mogelijkheid bieden om de identiteit van Europa verder vorm te geven.” Met deze woorden gaf de Voorzitter van het Europees Parlement, Prof. Dr. Hans Gert Pöttering, lid van het Europees Parlement, in zijn inaugurale toespraak op 13 februari 2007 de aanzet tot de oprichting van een 'Huis van de Europese geschiedenis'.
2. Na uitvoerige discussies heeft het Bureau van het Europees Parlement unaniem met dit initiatief ingestemd en een Comité van deskundigen in het leven geroepen, dat is belast met de uitwerking van een concept voor het Huis van de Europese geschiedenis. Dit comité bestaat uit negen leden – historici en museumdeskundigen – uit verschillende Europese landen. Tijdens diverse werksessies in Brussel is de onderhavige concepttekst uitgewerkt, die op 15 september 2008 bij consensus is goedgekeurd.
3. De leden van het Comité van deskundigen willen benadrukken dat een van de wezenlijke doelen van het Huis van de Europese geschiedenis eruit bestaat, de kennis van alle generaties Europese burgers over hun eigen geschiedenis te verdiepen en zodoende een bijdrage te leveren aan een beter inzicht in de huidige en toekomstige ontwikkeling van Europa. Deze instelling moet een plek worden waar de Europese idee tot leven komt.
4. Voor een beter begrip van de recente historie en de huidige tijd moeten de hoofdlijnen van de Europese geschiedenis worden belicht, zodat aan de hand van de historische ervaringen en gebeurtenissen het ontstaan en de ontwikkeling van de Europese instellingen in de tweede helft van de twintigste eeuw duidelijk kunnen worden gemaakt. De tentoonstelling moet zowel de verscheidenheid binnen de Europese geschiedenis als de gemeenschappelijke wortels verbeelden.
5. Het idee en de bereidheid om zich vrijwillig in supranationale instellingen op Europees niveau te verenigen, zijn kenmerkend voor de jongste geschiedenis van dit continent. Met name het feit dat wij nationalisme, dictatuur en oorlog goeddeels achter ons hebben gelaten, evenals de wil sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw om op Europees niveau in vrede en vrijheid met elkaar samen te leven, en de supranationale unie met haar civiele karakter, moeten in het Huis van de Europese geschiedenis sterk worden benadrukt. De tentoonstellingen moeten duidelijk maken, dat een verenigd Europa op basis van gemeenschappelijke waarden in vrijheid en in vrede kan samenleven in een wereld die in ontwikkeling is. Bovendien moet het Huis van de Europese geschiedenis een stimulans zijn tot meer betrokkenheid van de burgers bij de politieke besluitvormingprocessen binnen het verenigd Europa.
6. Het is de taak van de Europese Unie om een bijdrage te leveren aan de verbetering van de kennis en verbreiding van de cultuur en de geschiedenis van de Europese volkeren (artikel 151 EG-Verdrag).

Conceptuele en museale grondslagen

7. Het Huis van de Europese geschiedenis moet gestalte worden gegeven als een modern tentoonstellings-, documentatie- en informatiecentrum. Het moet een permanente tentoonstelling over de Europese geschiedenis met een oppervlak tot 4 000 vierkante meter kunnen herbergen en tevens over ruimten beschikken voor de presentatie van wisseltentoonstellingen. Bovendien stellen wij voor om een informatiecentrum op te richten waarin de bezoekers diepgaande informatie over Europa's verleden en heden wordt geboden. Activiteiten en publicaties kunnen dit aanbod verder aanvullen.
8. Voor het succes van de instelling zijn uiteenlopende factoren van belang, die goed op elkaar moeten worden afgestemd:
9. De wetenschappelijke onafhankelijkheid en objectiviteit van de expositie staan daarbij bovenaan. Het is een belangrijk streven van het Comité van deskundigen dat wetenschappelijk gefundeerde kennis en methoden de basis vormen voor het Huis van de Europese geschiedenis. Objectiviteit van de tentoonstelling is een absolute voorwaarde voor de acceptatie van de instelling binnen de vakwereld en bij de bezoekers. Een multiperspectieve en open weergave van historische feiten en processen is noodzakelijk, zodat de bezoekers op basis daarvan een eigen oordeel kunnen vormen en worden aangezet tot discussies. Een wetenschappelijk adviescomité bestaande uit vooraanstaande vakdeskundigen en museumdeskundigen, die het werk begeleidt, kan garant staan voor deze onafhankelijkheid.
10. Voorts vormt de institutionele zelfstandigheid van de initiatiefnemende instelling van het Huis van de Europese geschiedenis de wezenlijke basis voor een succesvol en geloofwaardig concept.
11. De instelling moet voornamelijk fungeren als bemiddelende instantie: ze vormt een schakel tussen de vakwetenschap en het brede publiek. Bij de totstandkoming en het gebruik moet rekening worden gehouden met de nieuwste museale inzichten. Er moet een omvangrijk museumpedagogisch aanbod worden ontwikkeld en toegepast, dat is toegespitst op een heterogeen publiek. Ook al is de wetenschap van grote betekenis voor de basis van de werkzaamheden, het Huis van de Europese geschiedenis moet niet gericht zijn op vakwetenschappelijk fundamenteel onderzoek in engere zin.
12. Het Comité van deskundigen pleit er echter voor om ter aanvulling op het Huis van de Europese geschiedenis een ontmoetingsplek voor jonge wetenschappers op te richten, die zich bezighouden met onderwerpen van de Europese geschiedenis. Deze ontmoetingsplek draagt niet alleen bij aan een levendig Huis, maar bindt tevens jonge talenten uit heel Europa aan deze instelling.
13. Het Huis van de Europese geschiedenis is gericht tot alle Europese burgers, uit alle regio's van het continent en uit alle leeftijds- en opleidingscategorieën. Aangezien de doelgroep zo breed is, mag bij de op te zetten tentoonstellingen geen uitgebreide kennis van de bezoekers worden verondersteld. Het doelpubliek zijn met name geïnteresseerde leken.
14. Een chronologisch opgezet verhaal helpt de beoogde doelgroep om historische gebeurtenissen en processen te begrijpen. Chronologie in combinatie met de noodzakelijke terugblikken en overzichten maakt het eenvoudiger om de gebeurtenissen en ontwikkelingen ruimtelijk en in tijd in te delen. Zodoende wordt een kader gecreëerd voor de veelzijdige object-, tekst- en media-elementen waarmee de geschiedenis in het museum wordt gepresenteerd.

15. Derhalve moet het Huis van de Europese geschiedenis in zijn algemeenheid een instelling zijn die op alle werkerreinen is toegespitst op de behoeften van de bezoekers. Dit geldt onder andere voor de meertaligheid van de teksten in het museum en het audiovisuele aanbod. Didactiek en vormgeving van de tentoonstellingen moeten zijn afgestemd op de specifieke demografische veranderingsprocessen in alle Europese landen. Een bewuste oriëntatie op de bezoekers en regelmatige beoordeling van deze beginselkeuze door voortdurende evaluaties zijn andere bepalende factoren voor het werk van het Huis van de Europese geschiedenis.
16. Het Huis van de Europese geschiedenis moet bovendien wisselexposities en reizende tentoonstellingen opzetten. Met name reizende tentoonstellingen bieden de mogelijkheid om mensen in alle delen van Europa en verder te bereiken.
17. Niet alleen de tentoonstellingen, maar ook themagerichte activiteiten in Europees verband evenals eigen publicaties moeten bijdragen aan de aantrekkingskracht van het Huis van de Europese geschiedenis. Bovendien moet een modern museum in de eenentwintigste eeuw ook met een uitgebreid aanbod op internet vertegenwoordigd zijn.
18. Voorts is het opbouwen van een eigen museumcollectie van wezenlijk belang. Toegang tot een eigen collectie is immers onontbeerlijk om visueel aantrekkelijke, permanente dan wel reizende tentoonstellingen en wisselexposities op te zetten. Tegelijkertijd kan het Huis van de Europese geschiedenis door een eigen collectie deelnemen aan het internationale leenverkeer en daarin zodoende een belangrijke plaats innemen. Het is zaak om er bij het opbouwen van de collectie op te letten dat het accent voornamelijk ligt op Europese aspecten van de geschiedenis. Bovendien moet voorkomen worden dat reeds bestaande nationale collecties worden gekopieerd.
19. Een centrale ligging van het Huis van de Europese geschiedenis is van doorslaggevend belang voor het succes ervan. Derhalve moet het worden opgericht te midden van de stroom bezoekers van de Europese instellingen. Het is even belangrijk om het Huis nauw aan te laten sluiten op het aanbod ter plekke van de Europese instellingen als om deze instelling in het Europese museumlandschap in te passen.
20. Om de prestaties en het succes van het Huis van de Europese geschiedenis te garanderen, is een voortdurende financiering van deze instelling onontbeerlijk. Niet alleen voor de totstandkoming en de eerste tentoonstelling maar ook voor het permanente gebruik zijn de juiste middelen nodig. Ook na de opening moeten immers kosten worden gemaakt om de inrichting voor de bezoekers aantrekkelijk te houden. Een permanente ontwikkeling van de tentoonstellingen en de museale infrastructuur vormt de basis voor een blijvende acceptatie van de instelling.
21. Daar het Huis van de Europese geschiedenis bestemd is om de politieke vorming van alle mensen te stimuleren, pleit het Comité van deskundigen voor gratis toegang tot het Huis van de Europese geschiedenis.
22. In de permanente tentoonstelling van het Huis van de Europese geschiedenis, het hart van het nieuwe museum, moet op een oppervlak tot 4 000 vierkante meter met name de Europese geschiedenis vanaf de Eerste Wereldoorlog tot op heden worden gepresenteerd. Verbanden met de wortels van het continent en de Europese middeleeuwen, evenals de moderne tijd hoeven in mindere mate te worden gelegd om het heden en de toekomst begrijpelijker te maken. Voor het succes van het nieuwe museum is het echter van belang dat er veel aandacht aan het heden wordt geschonken, aangezien zodoende enerzijds de actualiteit wordt belicht en anderzijds

het directe verband met het dagelijks leven van de bezoekers wordt onderstreept. Bovendien kunnen door terugkoppelingen naar de actualiteit op korte termijn belangrijke aan Europa gerelateerde veranderingen en ontwikkelingen in politiek, maatschappij, economie en cultuur worden opgepakt.

23. Het is niet de bedoeling dat de permanente tentoonstelling een optelsom van nationale dan wel regionale geschiedenis van Europa weergeeft: de tentoonstelling moet veeleer op Europese fenomenen zijn gericht. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de tijd van vrede na het einde van de Tweede Wereldoorlog, waarbij niet vergeten mag worden dat de verscheidenheid in Europa in wezen kenmerkend is voor dit continent. Deze heterogeniteit evenals de gelijktijdigheid van het niet-gelijktijdige stellen het oprichtingsteam en degenen die de tentoonstelling gaan opzetten voor enorme uitdagingen. Toch bieden deze aspecten ook aanknopingspunten voor de verschillende bezoekers. In verband met de te verwachten heterogene bezoekersstructuur is het verstandig biografische elementen in de tentoonstelling op te nemen, waardoor de veelzijdige Europese thema's en processen toegankelijker worden. De levensloop van beroemde Europeanen enerzijds en van onbekende burgers van dit continent anderzijds bieden de mogelijkheid om meer aandacht te schenken aan de betreffende tijdsomstandigheden. Aspecten ten aanzien van de situaties waarin mensen verkeren, moeten een belangrijke rol spelen in de tentoonstelling.
24. De aantrekkelijkheid van de permanente tentoonstelling zal grotendeels afhangen van de tentoongestelde objecten, waarvan de uitstralingskracht de historische vraagstellingen niet in alleen in cognitief maar ook in affectief opzicht toegankelijker moet maken. Als de tentoongestelde objecten echter niet in enig verband worden geplaatst, blijft de betekenis ervan onduidelijk. Het spreekt derhalve voor zich dat hiertoe doelgericht audiovisuele media moeten worden ingezet. Bij tijdshistorische tentoonstellingen moet zonder meer film- en geluidsmateriaal als originele bron worden gebruikt, zij het echter vanuit didactische vooronderstellingen. Door gebruikmaking van moderne audiovisuele media wordt de tentoonstelling dynamischer, waardoor deze met name de jongere generatie meer zal aanspreken. Voort is het voor de hand liggend om gebruik te maken van een verhalende tentoonstellingsvorm om zowel de cognitieve als de affectieve aspecten van de thema's van de tentoonstelling aan bod te laten komen.
25. Tot slot willen wij erop wijzen dat regelmatige aanpassing van de tentoonstelling de acceptatie en aantrekkelijkheid van het Huis van de Europese geschiedenis ook op de middellange en lange termijn kan veiligstellen.
26. Het oprichtingsteam zal het hoofd moeten bieden aan enorme uitdagingen en met het oog daarop lijkt opening in de zomer van 2014 een ambitieuze doelstelling, die bij een goede samenwerking van alle betrokkenen haalbaar moet zijn.

Inhoudelijke hoofdlijnen van de permanente tentoonstelling

Oorsprong en ontwikkeling van Europa tot aan het einde van de 19e eeuw

27. Vormen van een hogere, reeds 'Europese' cultuur kwamen tot ontwikkeling door de handel in de gebieden ten oosten van de Middellandse Zee en rond de Zwarte Zee, regio's die niet vruchtbaar genoeg waren voor de landbouw, maar die betere voorwaarden boden voor de ontwikkeling van de scheepvaart en het ontstaan van kleine staten, in tegenstelling tot de grote, door de landbouw gekarakteriseerde landen rond de Nijl, de Eufraat en de Tigris.
28. Kolonisatie is een verschijnsel waaruit de betekenis van een van de belangrijkste drijvende krachten in de Europese geschiedenis blijkt, namelijk de door overbevolking veroorzaakte migratie. Door de migratiebewegingen werden de mensen gedwongen nieuwe landstroken te verkennen en kon een machtige militaire cultuur tot ontwikkeling komen die diende voor verovering en het behoud van de koloniën. De steden en stadstaten rond de Egeïsche Zee breidden zich bijvoorbeeld uit met behulp van de wijd verspreide koloniën rond de Middellandse Zee en de Zwarte Zee.
29. Migratie en koloniën vormen tezamen een fenomeen dat zich in de Europese geschiedenis regelmatig heeft voorgedaan, zij het in de vorm van krijgstochten of als massale kolonisatie. Migratiebewegingen binnen Europa hebben daarbij een even belangrijke rol gespeeld als de kolonisatie van continenten buiten Europa.
30. Europa voelde zich van oudsher aangetrokken door de rijkdommen van India en China en de wegen die ernaartoe leidden. Dat was al zo ten tijde van Alexander de Grote, tijdens het Romeinse Rijk enkele eeuwen later, tijdens de kruistochten na het jaar duizend, en ook tijdens de stichting van koloniale rijken, sinds de zestiende eeuw met name door Frankrijk, Engeland, Portugal, en Nederland, die deels tot de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn blijven voortbestaan. De koloniale rijken van Spanje en Portugal strekten zich aanvankelijk grotendeels uit tot Amerika, terwijl het Russische Rijk Siberië en Centraal-Azië omvatte.
31. De Grieks-Romeinse wereld bracht vanaf de vijfde eeuw voor Christus een hoog ontwikkelde cultuurvorm voort, waarop de filosofische, literaire, legislatieve en statelijke ontwikkeling van de Europese cultuur zoals wij die nu kennen, is gebaseerd en die door diverse 'renaissances' herhaaldelijk nieuw leven is ingeblazen. Dit tijdperk heeft duizend jaar geduurd. De belangrijkste talen, Grieks en Latijn, vormen daardoor de grammaticale, lexicale en semantische basis voor nagenoeg alle Europese talen.
32. In de zestiende eeuw leidden de renaissance en de uitvinding van het boek als nieuw informatiemedium tot een opmerkelijke hernieuwde verlatijnisering van het Frans en andere Romaanse talen, terwijl de Latijnse cultuur dankzij een grote nieuwe woordenschat de Germaanse, Finse en Slavische talen beïnvloedde. Het 'gereinigde' Latijn heeft tot in de twintigste eeuw een belangrijke rol gespeeld in het universiteits- en schoolsysteem en binnen de katholieke kerk. Het is van grote, met name semantische en terminologische invloed geweest op de geschreven vorm van alle landstalen. Later heeft de universele rol van het Latijn met name in de achttiende eeuw een nieuwe impuls in het Frans gekregen, waarbij ook het Duits, Russisch, Zweeds en andere talen op lexicaal niveau sterk zijn beïnvloed. Sinds het einde van de twintigste eeuw is de positie van het Grieks en Latijn opnieuw versterkt dankzij

- biologisch onderzoek en de innovaties op het gebied van techniek, waarin de taalkundige wortels van nagenoeg alle termen in het Grieks of Latijn liggen.
33. Het school- en universiteitssysteem heeft door de opleiding van de leidinggevende elite een wezenlijke rol gespeeld bij het ontstaan van een culturele eenheid in Europa, hetgeen vanaf de middeleeuwen, de twaalfde en dertiende eeuw, in gang is gezet. Dit systeem berust op de wijze van het Latijns denken en schrijven en op de kunst van het argumenteren en bekritisieren. Ook de dogma's van het christelijk geloof waren onderwerp van dikwijls felle discussies. Sinds de zeventiende eeuw zijn denken en schrijven met de komst van academies bevrijd van de controle door de kerk, waarbij desalniettemin verschillende vormen van morele en politieke censuur in diverse landen bleven voortbestaan.
 34. Aziatische invloeden waren met name op religieus gebied merkbaar. Het christelijk geloof ontwikkelde zich vanaf de vierde eeuw na Christus als een combinatie van joodse (Semitische) traditie en een kerkelijke organisatie. Deze organisatie werd reeds voor het jaar 1000 opgesplitst in een Griekse tak, waartoe Constantinopel en het Grieks-Romeinse Rijk en later hoofdzakelijk Rusland behoorden, en in een Latijnse tak, die door het pausdom werd gedomineerd en vanuit Rome werd geleid en waar Latijn werd gesproken en voornamelijk geschreven. De voortdurende Aziatische invasies troffen met name het oostelijk deel en bereikten in de veertiende en vijftiende eeuw hun hoogtepunt met de onderwerping van Rusland en de capitulatie van Constantinopel voor de Turken in 1453. De langdurige Turkse heerschappij in de Balkan en het gebied rond de Zwarte Zee heeft grote invloed gehad op de Europese geschiedenis, Aanvankelijk op Oostenrijk en Rusland, later echter ook op Frankrijk en Groot-Brittannië, die voortdurend streefden naar meer invloed in het Midden-Oosten en het gebied richting India. De op etnisch-religieuze gronden gevoerde oorlogen op het Balkanschiereiland duren voort tot op de dag van vandaag.
 35. In de vierde eeuw trad langzaam het verval van het West-Romeinse Rijk in. Binnen de Roomse kerk leefde de eenheidsgedachte deels voort, waardoor rond 800 een nieuw rijk met Europese dimensies ontstond onder Karel de Grote – en wel met het beginsel van een politieke eenheid, die formeel tot 1806 duurde.
 36. In de middeleeuwen ontwikkelden kerkelijke en politieke organisatie zich lange tijd parallel, doordat militaire, maatschappelijke en onderwijskundige systemen ontstonden die voornamelijk door middel van vormen van belastingen werden gestructureerd. Kloosters namen een belangrijke functie binnen het maatschappelijke en culturele leven in. Naast de verdeling van Europa in bisdommen, leengoederen, vorstendommen en graafschappen ontstonden onafhankelijke, ommuurde steden, die zich dikwijls verenigden in stedenbonden, hoofdzakelijk in Italië, Nederland en Duitsland, waar de Hanze de belangrijkste stedenbond was.
 37. Het christendom in het Westen breidde zich langzaam uit naar het Noorden en Oosten. Dientengevolge symboliseerde het Latijnse alfabet de kerkelijke, culturele en politieke verbondenheid van Polen, Hongarije, de Baltische staten en Zweden/Finland met het Westen, terwijl Rusland, Servië, Bulgarije, Griekenland en ooit ook Roemenië hoofdzakelijk het Griekse schrift in hun Slavische en Cyrillische vorm behielden, zoals die behoort bij de Grieks-orthodoxe religie.
 38. Meer dan duizend middeleeuwse kathedralen (bisschopskerken), waarvan het merendeel nagenoeg overal in West-Europa behouden is gebleven, getuigen van de betekenis evenals de maatschappelijke en economische macht van het klerikale systeem. Dat geldt eveneens voor het buitengewoon hoge niveau van de architectuur

en de bouwkunst, de beeldende kunst en de muziek in de periode van 1000 tot 1500 na Christus. Daarna volgde de tijd van de paleizen zoals Versailles in Frankrijk, het Zomerpaleis in Rusland en de stedelijke bouwwerken met hun vestingen en muren.

39. De indeling van de bevolking in de clerus, de adel, de bourgeoisie, de boeren en de bedienden werd lange tijd als een natuurlijke en door God bepaalde structuur beschouwd. In alle delen van Europa vormden zich op grond van de levenswijze dan wel de identiteit van de adel, de bourgeoisie, de boerenbevolking en later de industriële arbeiders, ambtenaren, enzovoort, de dienovereenkomstige culturen. Dit vond zijn weerslag in de wijze van kleden, eten, de interesses en de smaak voor muziek en andere kunsten.
40. Het christendom in het Westen wordt in de zestiende eeuw opgesplitst in de katholieke kerk en de protestantse stromingen, zoals de stromingen die werden geïnspireerd door het calvinisme en die in Frankrijk, Nederland, Zwitserland en Schotland groeperingen dan wel onafhankelijke kerken oprichtten. De lutherse kerken werden in verschillende Duitse landen, in Denemarken (/Noorwegen, IJsland), Zweden (/Finland) en het huidige Estland en Letland staatskerken. Daarbij werden de landen rond de Oostzee verdeeld: Noord-Duitsland, Denemarken, Zweden, Finland, Estland en Letland werden luthers, Rusland grotendeels orthodox, Polen en Litouwen katholiek. De reformatie van Luther putte haar kracht uit haar verwevenheid met de ontwikkeling van centrale staten, die het grootste deel van het kerkelijk bezit voor de opbouw van het staatswezen in beslag namen. Dit verschijnsel herhaalde zich in de tijd van de Revolutie en het napoleontische tijdperk rond 1800 in het katholieke Duitsland, in Frankrijk en in Italië.
41. De verschillende 'protestantse' stromingen werden gekenmerkt door een gemeenschappelijke interesse voor de joodse traditie, zoals deze in het Oude Testament van de Bijbel wordt weergegeven. In de zestiende en zeventiende eeuw werd de Bijbel door protestanten in nagenoeg alle Europese talen vertaald en vormde daardoor in de meeste gevallen de basis voor de alledaagse taal in deze taalgebieden. Zodoende hebben de Grieks-Latijnse grammatica en stilistiek de nieuwe op schrift gezette en geüniformeerde talen ingrijpend beïnvloed. Deze waren nauw verbonden met de 'renaissance' van de literatuur, de filosofie en het politieke gedachtegoed van de Grieks-Romeinse Oudheid en werden nu dankzij de uitvinding van de boekdrukkunst en het ontstaan van een algemene markt voor boeken onder de Europese elite snel verbreid.
42. In de verschillende landen binnen Europa vervulden diverse klassen in cultureel opzicht een dominante rol, waarbij de Spaanse, Franse en Poolse cultuur grotendeels door de idealen van de adel werden bepaald, terwijl in Nederland, Engeland, Schotland en Denemarken de levenswijze van de stedelijke burgerij de toon zette. Pruisen en Rusland waren staten die voornamelijk gefundeerd waren op een effectieve en moderne militaire organisatie.
43. Door de snelle ontwikkeling van de wetenschap vanaf de zeventiende eeuw en uit de politieke en burgerlijke filosofie van de achttiende eeuw, de 'eeuw van de verlichting', ontstond een nieuw inzicht ten aanzien van de mens en de burger, dat was gestoeld op de waarden van een kritisch verstand evenals de vrijheid van meningsuiting en gewetensvrijheid, en dat ertoe leidde dat de privileges van de clerus, de adel, de ambachtsmeesters, de stadsrechten, enzovoort, werden afgeschaft. Dit vond zijn weerklank in verklaringen van 'de rechten van de mens en de burger', die recht tegenover de religieuze doctrines en de onderwerping van de mens aan de wil

van God stonden. Deze ontwikkeling kende met een aantal revoluties – sinds 1789 in Frankrijk – een gewelddadig begin, maar zette zich vervolgens ruim een eeuw lang in de vorm van revolutionaire dan wel evolutionaire processen voort. Daaruit volgden, zij het dikwijls traag, nieuwe wetten waarmee de gelijkheid ten aanzien van het erfrecht (ten koste van het voorrecht van de eerstgeborenen) werd ingevoerd, evenals het recht op toegang tot openbare ambten zonder onderscheid op grond van geboorte, het recht om bij gemeentelijke en parlementaire verkiezingen te stemmen en gekozen te worden. De eerste verkiezingen met algemeen stemrecht vonden plaats in het revolutionaire Frankrijk. De eerste parlementaire verkiezingen met algemeen stemrecht met inbegrip van het actieve en passieve stemrecht van vrouwen werden in 1907 in het Grootvorstendom Finland gehouden.

44. De rivaliteit onder de staten, de naties en geloofsovertuigingen was al kenmerkend voor de middeleeuwen, maar culmineerde met de grote oorlogen in de zestiende eeuw in een veel grotere vernietigende kracht. De Dertigjarige Oorlog in Duitsland in de zeventiende eeuw, de oorlogen tussen Frankrijk, Nederland en Engeland, de oorlogen tussen Zweden en Polen enerzijds en Rusland anderzijds en met elkaar, de oorlogen van Oostenrijk en Hongarije tegen Turkije, de oorlogen tussen Spanje en Italië, de voortdurende Deens-Zweedse, Russisch-Turkse, Frans-Britse en andere conflicten waren gedurende meerdere eeuwen bepalend voor de Europese geschiedenis. Vanaf de achttiende eeuw kwamen daar gevechten om de macht in de koloniën in Oost-Indië, Amerika en andere delen van de wereld bij.
45. Al in 1648 ontstonden er naar aanleiding van de Vrede van Westfalen conventies die onderhandelingen tussen staten mogelijk maakten; dat was het begin van de moderne diplomatie. De onderhandelingen voor het Congres van Wenen van 1814-1815 na de napoleontische oorlogen en de Frans-napoleontische heerschappij vormden de volgende belangrijke fase in het politieke bestel in Europa en zorgden ondanks een aantal mislukte revoluties en diverse korte oorlogen voor een lange periode van vrede en economische, maatschappelijke en culturele ontwikkeling. Kenmerkend voor deze periode zijn de betekenis van het primair onderwijs, de vergaande bestrijding van het analfabetisme, de oprichting van culturele instellingen en openbare musea, de centrale rol van de muziek, de ontsluiting door het spoor, de toepassing van stoomkracht in de industrie en het verkeer, zowel overzee als naar Siberië, en ten slotte de opkomst van de elektrochemische industrie.
46. Parijs, Londen, Berlijn, Sint Petersburg, Wenen en alle andere hoofdsteden trokken in de loop van de industriële revolutie enorme massa's immigranten aan. Ze bouwden grote boulevards en legden tramnetwerken, verwarmingssystemen en parken aan. De muren om de steden werden afgebroken. In de steden en op het platteland heerste echter veel sociale ellende. Later werden inspanningen verricht om een systeem van sociale zekerheid in te voeren. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw richtten de arbeiders vakbonden op en oefenden zij toenemende druk uit. Ook onder de ondernemers was echter de wil aanwezig om de productie efficiënter te maken en te moderniseren door voor beter opgeleide en gezondere werknemers te zorgen, hetgeen betekende dat de productie geïntensiveerd en extensieve productievormen vermeden moesten worden.
47. De economische ontwikkeling van Europa was mede te danken aan de voordelen van het koloniaal bezit in Afrika en Azië. Er was sprake van een uitgesproken rivaliteit tussen met name Frankrijk en Groot-Brittannië, tussen Groot-Brittannië en Rusland, en tussen Rusland en Oostenrijk/Hongarije. De Eerste Wereldoorlog van 1914-1918 was op de eerste plaats een bijzonder verwoestende oorlog die Europa trof en die

vanwege de enorme verliezen aan mensenlevens de grootste oorlog was sinds de tijden van Napoleon.

48. Vanaf de negentiende eeuw overheerste het principe van de natie. Dit tijdperk had zich enerzijds ontwikkeld in de geest van het internationalisme en het kosmopolitisme, maar stond anderzijds bol van nationaal gedachtegoed. In deze periode kwamen zodoende diverse nieuwe talen en literaturen tot bloei die tot dan toe als dialect werden beschouwd. De negentiende eeuw was voorts een tijd van liberale en nationale emancipatie, waarbij beide stromingen profiteerden van de moderne pers, de vorming van politieke partijen en de betrokkenheid van de burgers bij bonden en verenigingen.
49. Voorbeeld en oriëntatiepunt in de Europese moderne tijd was Groot-Brittannië. Het Verenigd Koninkrijk had zich immers al lang voor andere grootmachten ontwikkeld tot een moderne industriële samenleving. Bovendien bewees het traditierijke parlementaire systeem meermaals zijn institutionele veerkracht; de grote conflicten konden vreedzaam worden opgelost en voor de rechten van de mens en de burger kon een geleidelijke uitbreiding worden bereikt. De Londense City was het financiële centrum van de wereld, de Britse vloot stond te boek als onoverwinnelijk, het koloniaal bestuur gold als voorbeeld en de levensstijl van de 'gentry' werd als superieur beschouwd. Een symbool voor deze bloeiperiode van Groot-Brittannië in de negentiende eeuw was koningin Victoria (1837-1901).
50. Gedurende bijna de gehele negentiende eeuw werd gedebatteerd over het idee van een algemene en duurzame vrede. Organisaties als het Rode Kruis en intellectuelen als de grote Franse schrijver Victor Hugo waren daarbij toonaangevend. Organisaties ter versterking en verbreiding van de vredesgedachte konden tot ontwikkeling komen en in 1899 werd op initiatief van de jonge Russische tsaar Nicolaas II en dankzij een schenking van de Amerikaanse miljonaire Andrew Carnegie een Internationaal Gerechtshof in Den Haag opgericht dat in 1907 formeel werd bevestigd. In 1920 werd vervolgens de Volkenbond, de voorloper van de huidige Verenigde Naties, opgericht, die echter aanmerkelijk sterker Europees gekleurd was dan de Verenigde Naties.

Het Europa van de wereldoorlogen

51. Het jaar 1917 is een keerpunt voor Europa. De bolsjewistische staatsgreep in Rusland luidt in het Oosten het begin van een dictatuur in en brengt tegelijkertijd een nieuw maatschappelijk stelsel. De utopie van sociale gelijkheid wint in vele landen een grote schare aanhangers. Het betekent tevens het begin van het conflict tussen Oost en West, dat in wezen een strijd tussen de communistische dictatuur en de vrije democratie is. In Rusland zelf drukken de communistische troepen in de jaren na de machtsovername het streven naar zelfstandigheid van niet-Russische volkeren de kop in. Sinds de jaren twintig van de vorige eeuw is de belofte van vooruitgang en gerechtigheid gekoppeld aan de ambities van Sovjet-Rusland om uit te groeien tot een grootmacht, hetgeen alle andere landen als gevaarlijk beschouwen. Het communisme komt in geen enkel Europees land op vreedzame en democratische wijze aan de macht. Pas met de ondergang van de Sovjet-Unie in 1991 komt er een einde aan het tijdperk van de totalitaire ideologieën.
52. Met de wapenstilstand op 11 november 1918 wordt de tot dan toe bloedigste oorlog uit de geschiedenis van de mensheid beëindigd. Er zijn meer dan tien miljoen doden te betreuren en de enorme oorlogsinspanningen hebben het uiterste gevegd van alle

betrokken naties. Het directe gevolg van deze oorlog is de ondergang van drie dynastieën, te weten de Habsburgers, de Hohenzollerns en de Romanovs. De landkaart van Europa wordt ingrijpend veranderd en tegelijkertijd wordt snel duidelijk dat de Eerste Wereldoorlog ertoe heeft geleid dat de Europese grootmachten zichzelf van hun eigen macht hebben beroofd. Met name in de koloniale gebieden groeit het streven naar onafhankelijkheid onder de autochtone bevolking.

53. Woodrow Wilson, de president van de Verenigde Staten, had een belangrijke hand in de totstandkoming van het Verdrag van Versailles van 28 juni 1919 en de andere verdragen die in de voorsteden van Parijs werden gesloten. Het nationale zelfbeschikkingsrecht werd de leidraad voor de nieuwe indeling van Europa. Uit de failliete boedel van de drie keizerrijken die ten onder waren gegaan, ontstaan nationale staten die over het algemeen parlementaire democratieën zijn. Onderdeel van de vredesregeling van Versailles is het Volkenbondsverdrag. In de Volkenbond zijn de 'geciviliseerde naties' verenigd, zoals ze destijds werden genoemd. Doel van de Volkenbond was op de eerste plaats om oorlogen in de toekomst te voorkomen. Het Duitse Rijk noch het bolsjewistische Rusland waren aanvankelijk lid van de Volkenbond, maar treden later toe, terwijl de Verenigde Staten zich tot het formele einde van de bond in 1946 afzijdig houden. Het beginsel van de Volkenbond om een systeem van collectieve veiligheid te creëren, voldoet echter niet aan de verwachtingen.
54. De etnische smeltkroes van de nieuwe landen in Midden- en Oost-Europa blijft een probleem, aangezien de droom van een etnisch homogene nationale staat nog steeds onder de leidinggevende elite en vaak ook onder de meerderheid van de bevolking leeft. Het verdrag ter bescherming van de minderheden van 28 juni 1919 is een directe reactie op de multi-etnische samenstelling van Polen. Nationale minderheden genieten daardoor bijzondere bescherming, die door de internationale verdragslanden wordt gegarandeerd. Het Verdrag van Lausanne van 24 juli 1923, dat met tussenkomst van de Volkenbond tot stand komt, staat echter lijnrecht tegenover dit principe. Doel van dit verdrag is het creëren van een etnisch homogene bevolking ter voorkoming van conflicten in de toekomst. Teneinde de minderhedenproblemen tussen Griekenland en Turkije op te lossen, moeten bevolkingsgroepen massaal emigreren of ergens anders gaan wonen. Ten minste 1,5 miljoen mensen raken daarbij hun land kwijt.
55. De overwinning van het fascisme op de democratie in Italië is tekenend voor de naoorlogse tijd. Het door Benito Mussolini gepropageerde totalitarisme is een aantrekkelijk voorbeeld voor rechts-radicalen in andere landen. Terwijl de politieke en economische situatie in West- en Midden-Europa halverwege de jaren twintig stabiliseert, gaan in deze periode talrijke parlementaire democratieën in het oosten van het continent ten onder. Autoritaire regimes worden de overheersende staatsvorm tussen de Oostzee, de Zwarte Zee en de Middellandse Zee. De verliezers van de Eerste Wereldoorlog – de 'have-nots' - voeren een revisiepolitiek die tegen de bepalingen van het Verdrag van Versailles is gericht. Tegelijkertijd doen de overwinnaars pogingen de situatie in Europa te stabiliseren.
56. Als directe reactie op de Eerste Wereldoorlog worden op organisatorisch niveau aanzetten gegeven om een fundamentele verandering van het internationale stelsel te bewerkstelligen. Het Briand-Kellogg-pact van 1928 is een poging op nationaal niveau om oorlogen te voorkomen. Binnen een jaar treden 54 landen toe tot dit pact. Over de loopgraven van de voormalige oorlogssituatie heen proberen maatschappelijke krachten bijvoorbeeld in de vorm van de Paneuropabeweging een beroep te doen op

een algemeen Europees verantwoordelijkheids- en solidariteitsbesef. Dergelijke verschijnselen blijven echter beperkt tot de elite en bereiken de massa niet.

57. De economische wereldcrisis die in de herfst van 1929 in de Verenigde Staten begint, is van enorme invloed op de economische, politieke en maatschappelijke situatie in Europa. Het kapitalisme lijkt definitief te hebben gefaald, de marktwerking lijkt te hebben afgedaan. De Europese burgers hebben opnieuw te lijden onder massale werkloosheid, sociale neergang en honger. In deze schijnbaar uitzichtloze situatie winnen radicale tegenbewegingen – van rechts én van links – veel populariteit. De democratische staatsvorm is volgens uiteenlopende kringen in de Europese samenlevingen niet in staat in de toekomst te blijven voortbestaan en problemen op te lossen.
58. De overwinning van de nationaalsocialisten onder leiding van Adolf Hitler in het Duitse Rijk blijkt noodlottig voor het continent. Hun machtsovername op 30 januari 1933 is een belangrijk keerpunt in de Europese geschiedenis. Voor de ontwikkeling van de NSDAP van een onbeduidende splinterpartij tot de grootste fractie in de Duitse Rijksdag worden vele oorzaken in de Duitse geschiedenis gegeven, waarbij de traumatische nederlaag in de Eerste Wereldoorlog, de verstrekkende gevolgen van de economische wereldcrisis en het falen van de eerste democratische partijen als de belangrijkste factoren worden beschouwd. Onmiddellijk na zijn aantreden als Rijkskanselier begint Hitler de democratische staatsvorm uit te schakelen. De weg naar de dictatuur van de 'Führerstaat', waarin uiteindelijk enkel de wil van Adolf Hitler telde, werd in een razend tempo afgelegd. De interne consolidering van het 'Derde Rijk' is reeds in de zomer van 1934 afgerond. In een vroeg stadium manifesteert zich bovendien al de raciale Jodenhaat van de nationaalsocialisten, die in de Neurenberger Rassenwetten van 1935 zijn wettelijke neerslag krijgt.
59. Een militaire staatsgreep die in juli 1936 in het Spaans Protectoraat Marokko begint, is het begin van een driejarige burgeroorlog in Spanje die door beide zijden op uiterst meedogenloze wijze wordt gevoerd. Het Iberisch schiereiland wordt het oefenterrein voor totalitaire dictaturen, terwijl de democratische grootmachten – Frankrijk en Groot-Brittannië – zich neutraal verklaren. De overwinning van Francisco Franco in het voorjaar van 1939, die zonder de hulp van Duitsland en Italië niet tot stand was gekomen, bezegelt de toekomst van Spanje als rechts georiënteerde dictatuur, waaraan pas in de tweede helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw met de dood van Franco een einde komt.
60. In de luwte van de wereldpolitiek slaagt Hitler erin om het Duitse Rijk te bewapenen. Hitler forceert steeds opnieuw internationale crisissituaties; de westelijke machten – Groot-Brittannië voorop – proberen het nationaalsocialistische Duitsland door middel van appeasementpolitiek in een Europese vredesregeling te betrekken. Het hoogtepunt van deze appeasementpolitiek wordt tijdens de Conferentie van München eind september 1938 bereikt, als de Britten en de Fransen, die geen behoefte hebben aan een oorlog, een democratische bondgenoot opofferen aan de expansiedrift van Hitler. Het uiteenvallen van Tsjechoslowakije langs de etnische vestigingsgebieden is een overwinning voor de wijze waarop Hitler de etnische kwestie uitbuit. Hij ervaart het Verdrag van München echter als een grote nederlaag, aangezien hij zijn hogere doel - een grote oorlog - niet bereikt.
61. Adolf Hitler slaagt er pas in de Tweede Wereldoorlog te forceren, nadat hij met Sovjet-dictator en ideologische aartsvijand Josef Stalin op 23 augustus 1939 het Niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie heeft gesloten. Beide totalitaire

dictaturen komen bovendien in een geheim aanvullend protocol overeen dat ze hun invloedssferen in Midden- en Oost-Europa zullen verdelen. De vierde deling van Polen evenals uitbreiding van de Sovjet-Unie naar het westen zijn belangrijke bepalingen in deze clausule.

62. Op 1 september 1939 begint met de aanval van het Duitse leger op Polen de Tweede Wereldoorlog. Twee dagen later verklaren Groot-Brittannië en Frankrijk het Duitse Rijk de oorlog. De Poolse strijdkrachten worden binnen vier weken neergeslagen. Weg van het strijdgewoel worden ernstige misdaden tegen de Poolse burgerbevolking begaan en de Duitse veldtocht vertoont reeds tekenen van een vernietigingsoorlog. Op 17 september 1939 valt het Rode Leger vervolgens het oosten van Polen binnen en begin oktober 1939 wordt de Poolse weerstand definitief gebroken; het land wordt dan door twee totalitaire dictaturen bezet.
63. Terwijl in het Westen tot aan het voorjaar van 1940 een 'schemeroorlog' ('drôle de guerre') wordt gevoerd, trekt de Sovjet-Unie agressief op tegen zijn buurlanden. In de 'Winteroorlog' van 1939/1940 bieden de Finnen verdienstelijk weerstand, maar ze betalen hiervoor wel een bloedige tol; tegelijkertijd moeten ze grote gebieden aan de Sovjet-Unie afstaan. In de zomer van 1940 worden de drie Baltische staten door het Rode Leger bezet en bij de Sovjet-Unie ingelijfd.
64. Na de overwinning van het Duitse leger op Frankrijk in mei en in juni 1940 bereikt Hitler het toppunt van zijn macht. Alleen Groot-Brittannië zet de strijd tegen de nationaalsocialistische dictatuur voort onder de nieuwe premier, Winston Churchill.
65. Reeds in de zomer van 1940 worden er in Duitsland plannen gesmeed voor een rassen- en vernietigingsoorlog tegen de Sovjet-Unie, die uiteindelijk op 22 juni 1941 begint. Deze oorlog tussen ideologieën wordt aan beide zijden uiterst meedogenloos en wreed gevoerd, waarbij de Duitse bezettingspolitiek in Rusland wordt gekenmerkt door verachting van het menselijk leven. Achter het Duitse front worden vanaf het begin van de veldtocht bloedbaden onder de burgerbevolking aangericht; met name Joden zijn het doelwit van systematische moordpartijen.
66. Kort na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie tekenen Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie een wederzijds bijstandsverdrag; pas na de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941 en de Duitse oorlogsverklaring op 11 december 1941 mengen de Verenigde Staten zich in het conflict.
67. De Duitse bezetting van grote delen van Europa is voor vele mensen een traumatische ervaring. In alle bezette gebieden ontstaan verzetsgroepen tegen de Duitse bezetting, maar tegelijkertijd is ook collaboratie in alle bezette landen een veel voorkomend verschijnsel.
68. De uitroeiing van de Europese Joden is een van de kerndoelen van de nationaalsocialistische politiek. Het ontrenten, vervolgen en daarna uitmoorden van de joden vindt in meerdere fasen plaats. Aan het einde van deze verschrikkelijke ontwikkeling staan de concentratie- en vernietigingskampen. In totaal worden circa zes miljoen joden door de nationaalsocialisten vermoord.

Europa na de Tweede Wereldoorlog

69. De slag om Stalingrad in de winter van 1942/43 betekent de ommekeer in de oorlog waarna de landen die betrokken zijn bij de oorlog evenals de regeringen in ballingschap plannen maken voor de periode na een overwinning van de geallieerden. Londen wordt in die jaren een transnationaal laboratorium voor ideeën over de vorm van het toekomstige Europa. Alle betrokken partijen hebben de gebeurtenissen na de Eerste Wereldoorlog nog helder voor de geest en om die reden zijn een volledige bezetting van de overwonnen vijand en vernietiging van het vermeende Duits-Pruisische militarisme de belangrijkste doelstellingen van het beleid van de geallieerden. Na korte tijd blijkt echter dat de doelen van de belangrijkste geallieerden niet met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht: terwijl de Sovjet-Unie geen afstand wil doen van de gebieden die ze in de periode van 1939 tot 1941 heeft veroverd, willen de westelijke geallieerden nationaal zelfbeschikkingsrecht voor de getroffen volkeren. Met name het lot van Polen leidde tot felle controversen, waarbij Stalin voor het merendeel zijn zin kan doordrijven. Polen wordt – aldus het besluit van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie dat tijdens de Conferentie van Jalta, begin februari 1945 wordt genomen – naar het westen verschoven. Het krijgt voormalige Duitse gebieden toebedeeld, terwijl de Sovjet-Unie Oost-Polen inlijft.
70. Bovendien bereiken de ‘Grote Drie’ in Jalta overeenstemming over de oprichting van de Verenigde Naties: de permanente leden van de Veiligheidsraad krijgen een absoluut vetorecht. Daarmee wordt veilig gesteld dat deze wereldorganisatie niet met meerderheidsbesluiten tegen de leidende grootmachten kan optreden. Tot aan het einde van het conflict tussen Oost en West vormen de Verenigde Naties het toneel van de ideologische confrontatie tussen beide blokken.
71. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens op 10 december 1948 is een belangrijk uitgangspunt in de strijd tegen onderdrukking en racisme. Bovendien vormen deze rechten het fundament voor de opbouw van een nieuw Europa.
72. Het leeuwendeel van de strijd tegen het nationaalsocialistische Duitsland wordt gevoerd door het Rode Leger. In de laatste maanden van de oorlog blijkt al dat Stalin zijn troepen gebruikt om gewillige communistische machthebbers in de Midden- en Oost-Europese landen aan de macht te brengen. Hij wil immers een westelijke gordel van satellietstaten creëren. In het licht daarvan krijgt de overwinning op het nationaalsocialistische Duitsland, die op 8 en 9 mei 1945 met de onvoorwaardelijke capitulatie van het Duitse leger wordt bezegeld, twee gezichten: in het westen, waar de westelijke geallieerden met hun troepen binnen zijn getrokken, kan zonder enige twijfel worden gesproken van een bevrijdingsdag. In Midden- en Oost-Europa daarentegen ziet de situatie er wezenlijk anders uit, want daar is de blijdschap over de overwinning op Duitsland en de bevrijding vermengd met angst voor een nieuwe dictatuur.
73. Met het einde van de gevechtshandelingen, die alleen in Europa al aan meer dan 50 miljoen mensen het leven hebben gekost, begint op het Europese continent een massale migratie. Met 12 à 14 miljoen vluchtelingen en verdrevenen – hoofdzakelijk uit de Duitse gebieden in het oosten – vertegenwoordigen Duitsers de grootste groep migranten. Tijdens de Conferentie van Potsdam in juli en augustus 1945 worden de belangrijkste overwinnaars het niet alleen eens over de verschuivingen van de bevolking, maar ook over de toekomst van Duitsland, dat in vier bezettingszones wordt verdeeld. Tijdens deze conferentie wordt echter reeds zichtbaar dat de

tegenstrijdige ideeën van de westelijke machten en de Sovjet-Unie dikwijls alleen door formele compromissen kunnen worden verdoezeld.

74. De westelijke samenlevingen maken direct na de oorlog een ruk naar links. Deze ontwikkeling wordt wel het duidelijkst geïllustreerd door het feit dat de winnende oorlogspremier, Winston Churchill, in juli 1945 niet wordt herkozen; hij wordt nog tijdens de Conferentie van Potsdam vervangen door zijn opvolger, Clement Attlee van de Labour Party. Ondanks deze verschuivingen in het politieke landschap zijn de Europese koloniale machten standvastig in hun wil om de macht over de afhankelijke gebieden in Afrika en Azië te herstellen, die door de oorlog in vele gevallen is afgebrokkeld. Spoedig komt het bijvoorbeeld in Nederlands-Indië en in Frans-Indochina tot gewapende conflicten, die deels de volgende twee decennia lang zullen aanhouden.
75. Berlijn, de voormalige hoofdstad van het Duitse Rijk, en de Oostenrijkse hoofdstad Wenen worden in vier zones verdeeld. En daarmee staan deze metropolen symbool voor de beginnende verdeeldheid van het continent. Berlijn blijft een brandhaard in de confrontatie van de supermachten. Niettemin ontvlamt de Koude Oorlog niet in het centrum van Europa, maar in de periferie. Het Amerikaans buitenlands beleid onder president Harry S. Truman slaat na een aanvankelijke terughoudendheid vastbesloten om naar een confrontatie met de Sovjet-Unie. Inperking van de macht van de Sovjet-Unie, die uiteindelijk op nucleaire afschrikking berust, vormt een constante factor in het Amerikaans buitenlands beleid tot aan het einde van het conflict tussen Oost en West.
76. Terwijl de Sovjet-Unie binnen haar machtsgebied regeringen met een stalinistische signatuur aan de macht brengt, werken de westelijke machten aan de democratisering van West-Duitsland. De scheiding tussen de machtsgebieden loopt midden door Duitsland en doorklieft daarmee het continent. De term 'IJzeren Gordijn' van Churchill (5 maart 1946) is daarbij kenmerkend voor de nieuwe situatie. Nauwelijks zes maanden later pleit Churchill in een andere belangrijke toespraak (19 september 1946) voor de oprichting van de Verenigde Staten van Europa. Deze ideeën leiden aanvankelijk echter niet tot concrete resultaten.
77. Toch worden in die jaren vele instellingen opgericht die zich inzetten voor de Europa-idee. Deze initiatieven worden in eerste instantie ondersteund door christendemocratische politici van burgerlijke komaf, zoals Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi, Jean Monnet, Robert Schuman en Paul-Henri Spaak.
78. Voor de nabije toekomst is het Amerikaanse 'European Recovery Program', dat de Europese landen medio 1947 de mogelijkheid tot economisch herstel biedt, echter van groter belang. Daarbij stelt Washington als absolute voorwaarde dat de ontvangende landen hun medewerking daaraan moeten verlenen. In snel tempo ontstaan supranationale organisaties, die de opbouwmaatregelen coördineren. Democratie en markteconomie zijn in deze periode de sleutelfactoren in het Westen.
79. In het oosten van Europa ziet de situatie er totaal anders uit: onder leiding van de Sovjet-Unie worden de landen tussen de Oostzee en de Zwarte Zee onderworpen aan een gedwongen stalinisatie. Verzet wordt met bruto geweld de kop ingedrukt; de bevolking wordt geterroriseerd door de geheime politie en lijdt onder willekeur. Deportatie naar de Sovjetkampen (Goelag) is het gemeenschappelijk lot van oppositieleden in Midden- en Oost-Europa, die het niet eens zijn met de ingeslagen koers. Parallel daaraan worden vorderingen gemaakt met de wederopbouw in de

- Oostbloklanden; de ergste verwoestingen door de oorlog worden stap voor stap hersteld.
80. Door de druk van buitenaf door de Sovjet-Unie komen de landen in het Westen nader tot elkaar. In het Verdrag van Brussel van 17 maart 1948 komen vijf West-Europese democratieën overeen om zich gezamenlijk te verdedigen tegen een mogelijke aanval uit het Oosten. Op initiatief van Groot-Brittannië worden ook de Verenigde Staten en Canada opgeroepen om zich bij dit verdedigingspact aan te sluiten. Dit leidt ertoe dat op 4 april 1949 in Washington het NAVO-verdrag wordt ondertekend, waarbij verschillende Europese landen echter neutraal blijven. Tot op de dag van vandaag vormt de NAVO de ruggengraat van de veiligheid van Europa.
 81. Drie maanden eerder al hebben de landen van de westelijke unie de Raad van Europa opgericht (28 januari 1949), die tot doel heeft de samenwerking tussen de lidstaten op het gebied van economische en sociale vooruitgang te bevorderen. De Raad van Europa neemt de in mei 1949 opgerichte Bondsrepubliek Duitsland reeds in augustus 1950 op als geassocieerd lid en op 18 april 1951 ontstaat de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, die het begin van de Europese eenwording vormt en de rivaliteit tussen Frankrijk en Duitsland op het gebied van de zware industrie vermindert. In West-Europa wordt na het uitbreken van de Korea-oorlog een enorme economische groei ingezet, die met de specifieke uitingsvormen daarvan aanhoudt tot 1973. Deze groeifase zorgt niet alleen voor een stabilisering van de West-Europese samenlevingen, maar biedt vele Europese burgers voor het eerst ook voordelen in het dagelijks leven. Massaconsumptie wordt het symbool van de westelijke industriële samenlevingen.
 82. Tegelijkertijd kunnen de overheden dankzij deze groeifase de sociale uitkeringen uitbreiden, waardoor de welvaartsstaat in de loop van de volgende decennia onderdeel van de Europese identiteit wordt. Deze is een verworvenheid die specifiek is voor Europa en die zijn oorsprong vindt in Scandinavië. De explosieve geboortestijging na de Tweede Wereldoorlog stelt nieuwe eisen aan de overheidsinfrastructuur. Door de noodzakelijke uitbreiding van de gezondheidszorg en het onderwijs veranderen de West-Europese samenlevingen. Jeugdcultuur wordt een maatschappelijk fenomeen; de veramerikanisering van de West-Europese samenlevingen begint in eerste instantie door de jeugdcultuur.
 83. De bonte verscheidenheid in West-Europa staat in schril contrast met de ontwikkelingen achter het IJzeren Gordijn. Tot aan de dood van Stalin op 5 maart 1953 houdt de dictatoriale uniformiteitsdruk met onverminderde intensiteit aan. Tijdens de strijd om de opvolging van de dictator neemt de greep van de overheidsorganen af. Op 17 juni 1953 maakt de bloedige onderdrukking van de volksopstand in de DDR duidelijk, dat de communistische heerschappij in het Oostblok nog slechts berust op de bajonetten van het Rode Leger. De destalinisatie die door de nieuwe sterke man in het Kremlin, Nikita S. Chroetsjov, vanaf februari 1956 wordt geleid, doet het complete machtsgebied van de Sovjet-Unie op haar grondvesten schudden. Terwijl voor de crisis in Polen een politieke oplossing wordt gevonden, wordt de Hongaarse volksopstand in november 1956 keihard neergeslagen door het Rode Leger; duizenden Hongaren komen daarbij om het leven en honderdduizenden Hongaren vluchten in ballingschap.
 84. De geleide economieën in Midden- en Oost-Europa laten in de jaren vijftig alleszins respectabele groeicijfers zien en de situatie van de bevolking wordt geleidelijk aan verbeterd. Desalniettemin blijven deze nationale economieën in de loop van de jaren

steeds verder achter bij de concurrentie in West-Europa. Slechts op één gebied is de technologie in het Oostblok – met name echter in de Sovjet-Unie zelf – concurrerend en deels zelfs toonaangevend, namelijk de wapentechnologie. De lancering van de Spoetnik op 4 oktober 1957 brengt het vertrouwen van het Westen aan het wankelen en vormt ogenschijnlijk zelfs een basis voor het triomfantelijk optreden van de Sovjetregering.

85. Na het debacle voor Groot-Brittannië en Frankrijk in de Suezcrisis in het najaar van 1956 wordt het proces van dekolonisering nogmaals versterkt. In de koloniën gaan vrijheidsbewegingen geweld inzetten om de heerschappij door de ‘blanke man’ te breken. Na het bereiken van de onafhankelijkheid oriënteren vele nieuwe landen zich op de Sovjet-Unie en slaan de weg van de communistische modernisering in. Daardoor kalft de invloed van de Europese machten in de wereldpolitiek steeds verder af.
86. De oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, die op 25 maart 1957 in Rome feestelijk werd bezegeld, is een reactie op dit verlies aan invloed. De EEG is ten aanzien van organisatie en wetgeving de voorloper van de huidige Europese Unie. Het idee achter de EEG is om de lidstaten zo nauw met elkaar te verbinden dat ze structureel niet in staat zijn onderling oorlog te voeren. Dientengevolge verandert het karakter van het beleid tussen de lidstaten onderling: ondanks alle nog bestaande nationale sentimenten is oorlog geen optie meer.
87. Een ingrijpende gebeurtenis in de geschiedenis van de Koude Oorlog in Europa is de bouw van de Muur op 13 augustus 1961. De Muur wordt daarmee een symbool van de verdeling van het continent.
88. Nadat de situatie in Europa is gestabiliseerd, verplaatst het brandpunt van de Koude Oorlog zich naar de Derde Wereld. De verzoening tussen Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland - waartoe Charles de Gaulle en Konrad Adenauer de aanzet hadden gegeven - is een belangrijke voorwaarde voor intensivering van de Europese integratie. Aanvankelijk worden de drie westelijke dictaturen in Spanje, Portugal en Griekenland uitgesloten van de institutionele integratie.
89. In januari 1963 verhindert de Franse president de toetreding van Groot-Brittannië tot de EEG en het beleid van De Gaulle voert in de jaren zestig steeds opnieuw tot ernstige crisissituaties binnen de EEG. Desalniettemin slaagt de EEG erin deze crises te boven te komen. Op 1 juli 1967 worden de drie Europese organen samengevoegd tot de Europese Gemeenschap (EG). Een jaar later treedt de Douane-unie van de EG in werking, waarmee de binnenlandse tolheffingen voor commerciële en industriële goederen tot het verleden behoren. De aantrekkingskracht van de EG wordt alsmaar groter, waardoor de wens van Groot-Brittannië om toe te treden eveneens toeneemt. Op 1 januari 1973 is het zover en ondertekent Groot-Brittannië samen met Denemarken, Ierland en Noorwegen de akte van toetreding. In september 1972 stemmen de Noren echter in een referendum tegen toetreding tot de EG.
90. 1968 markeert weer een nieuwe periode in de naoorlogse geschiedenis van Europa, zowel in het Westen als in het Oosten. In de westerse samenlevingen ageren met name de jongeren tegen het establishment. De onrust die in Frankrijk bijna tot een opstand leidt, wordt door verschillende bronnen gevoed: de onrust wordt onder andere veroorzaakt door een generatieconflict en is tevens het gevolg van de strijd tegen de Amerikaanse betrokkenheid bij de Vietnamoorlog. Ten gevolge daarvan maakt het neomarxistische gedachtegoed een nieuwe bloeiperiode door.

91. De gewelddadige beëindiging van de Praagse Lente door de troepen van het Warschaupact in augustus 1968 is tekenend voor de verdere ontwikkeling van het Oostblok. Met name de intellectuelen beginnen gedesillusioneerd te raken; het Sovjet-communisme lijkt niet hervormd te kunnen worden en een verstarde ideologie te hebben. Het uitroepen van de Brezjnev-doctrine verstevigt de onbeperkte machtsaanspraken van de Sovjet-Unie.
92. Eind jaren negentig begint een periode die wordt gekenmerkt door opvallende sociaaldemocraten; Willy Brandt in de Bondsrepubliek Duitsland, Bruno Kreisky in Oostenrijk en Olof Palme in Zweden zijn voorstanders van een liberalisering van het binnenlands beleid en een détente met de Sovjet-Unie. Met name de Duitse Bondskanselier, Brandt, is internationaal bepalend met zijn 'Nieuwe Oostpolitiek'. Door in december 1970 symbolisch te knielen bij het monument voor de opstand in het joodse getto in Warschau, wordt hij een icoon van deze periode. Deze pogingen om ontspanning te brengen in het conflict bereiken hun hoogtepunt bij de ondertekening van de slotakte van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa te Helsinki op 1 augustus 1975 en veranderen het continent. De Sovjet-Unie wordt door vele tijdgenoten niet meer beschouwd als een bedreiging; voor vele regeringsleiders in het Westen zijn de dissidenten die zich inzetten voor vrijheid en mensenrechten in Oost-Europa veeleer storende factoren bij de détente.
93. Op maatschappelijk niveau ontstaat in de jaren zeventig een nieuw levensgevoel dat gepaard gaat met een groeiende welvaart en algehele motorisatie. De verandering van waarden, die het decennium daarvoor is ingezet, is nu doorgedrongen tot grote delen van de West-Europese samenlevingen. Individualisering en zelfverwezenlijking worden daarbij de belangrijkste ijkpunten. Een grotere seksuele vrijheid wordt kenmerkend voor deze periode en lang haar en korte rokken bepalen het straatbeeld van de Europese steden. Deze nieuwe modeverschijnselen en levenswijzen sijnpen ook door naar de andere kant van het 'IJzeren Gordijn'.
94. In dezelfde periode komt er in 1973 met de zogenaamde oliecrisis een einde aan de lange groeifase van de industriële landen. De jaren zeventig worden in West-Europa getekend door een ernstige economische crisis (stagflatie), die gepaard gaat met de teloorgang van de traditionele industrieën. De mijnbouw en de zware industrie worden de gedoodverfde verliezers, waarbij hele regio's – bijvoorbeeld Noord-Engeland, het Roergebied en Lotharingen – sociale brandpunten met een hoge werkloosheid worden. Andere regio's profiteren van de toenemende betekenis van de tertiaire sector en de micro-elektronica. De moderne dienstverleningsmaatschappij vertoont een grote dynamiek in haar ontwikkeling.
95. Tegelijkertijd leidt een aantal factoren - waaronder de rapporten van de Club van Rome - ertoe dat er anders gedacht wordt over kwesties ten aanzien van de economische groei en de ecologische gevolgen van de rooibouw die op de natuur wordt gepleegd. In talloze West-Europese landen ontstaan burgerinitiatieven die zich inzetten voor een schoon milieu en een betere wereld. In verschillende landen vindt een ingrijpende maatschappelijke kentering plaats. Daarbij ontstaan dikwijls 'groene' partijen uit de burgerinitiatieven en linkse actiegroepen.
96. Zowel de structurele verschuivingen binnen de West-Europese economieën als het milieubesef gaan volledig voorbij aan de landen die onder de machtsinvloed van de Sovjet-Unie vallen. In de jaren zeventig verliezen de landen achter het 'IJzeren Gordijn' definitief de technologische aansluiting op het Westen. Op het gebied van de computertechnologie gaat de ontwikkeling in een ijtempo voort.

97. Deze ontwikkelingen zijn echter nog niet duidelijk herkenbaar halverwege de jaren zeventig van de vorige eeuw. In tegendeel: in Italië en de Bondsrepubliek Duitsland heeft de staat het zwaar te verduren door links-radicalen terroristen. De strijd tegen het terrorisme met legitieme methoden vormt een enorme uitdaging die een grote druk op de politieke stelsels legt.
98. In het zuiden van Europa worden halverwege de jaren zeventig democratische hervormingsprocessen doorgevoerd. In Griekenland wordt in 1974 het kolonelsbewind omver geworpen en in hetzelfde jaar komt er een einde aan de Portugese dictatuur. Net als in Spanje een jaar later worden de dictaturen vervangen door parlementaire democratieën. Met de ‘anjerrevolutie’ in Portugal komt in 1974 bovendien een einde aan de oorlogen in Afrika; Portugal verleent als laatste Europees land zijn koloniën Angola en Mozambique de onafhankelijkheid. Na de dood van de Spaanse dictator Franco op 20 november 1975 wordt de vreedzame overgang van dictatuur naar democratie in Spanje zorgvuldig geobserveerd en deze is tevens van invloed op de gebeurtenissen in de Oostbloklanden eind jaren tachtig.
99. Dankzij deze democratiseringsprocessen hebben beide Zuid-Europese landen uitzicht op toetreding tot de Europese Gemeenschap, die op 1 januari 1986 werkelijkheid wordt. Griekenland is reeds op 1 januari 1981 tot de Europese Gemeenschap toegetreden.
100. In 1979 wordt voor het eerst het Europees Parlement gekozen, dat in juli 1979 voor het eerst bijeen kwam. De aanvankelijk nog betrekkelijk beperkte rechten van het Parlement worden geleidelijk aan uitgebreid.
101. Op het toneel van de wereldpolitiek raken de verhoudingen tussen West en Oost ernstig bekoeld. De conflicten rondom de bewapening van de NAVO, waartoe op 12 december 1979 wordt besloten in reactie op de stationering van Russische SS-20 raketten, evenals de inval van de Sovjet-Unie in Afghanistan tijdens Kerstmis in 1979 leiden tot nieuwe spanningen. Met deze gebeurtenissen op de achtergrond leiden voorzieningsproblemen in Polen tot een golf vanstakingen. Onder leiding van Lech Walesa worden met de onafhankelijke vakbond ‘Solidarnosc’ voor het eerst in het Oostblok de machtsaanspraken van de communistische partij ter discussie gesteld. Dit moedige initiatief in Gdansk wordt op religieus niveau ondersteund door de Poolse paus, Johannes Paulus II, die sinds 1978 paus is. De situatie in Polen neemt allengs scherpere vormen aan en de nieuwe regerings- en partijleiding ziet geen andere uitweg dan het afkondigen van de staat van beleg op 13 december 1981.
102. De Amerikaanse president Ronald Reagan stuurt bewust aan op een ideologische confrontatie en dat leidt tot groot wantrouwen en hevig verzet in de Sovjet-Unie. Tegelijkertijd stelt het nieuwe Amerikaanse zelfvertrouwen de NAVO zwaar op de proef. De stationering van middellange-afstandsraketten van de NAVO in 1983 leidt tot een tot dan toe ongekende maatschappelijke mobilisatie.
103. Het wordt echter eveneens duidelijk dat de Sovjet-Unie in de late fase van het Breznev-tijdperk in een proces van verstarring is geraakt dat ook door zijn beide opvolgers niet kan worden omgebogen. Pas met de machtsovername door Michail Gorbatsjov in maart 1985 wordt de deur naar nieuwe mogelijkheden geopend. Glasnost en Perestrojka worden de nieuwe idealen van het beleid van de Sovjet-Unie. De maatschappelijke hervormingen vinden voornamelijk weerklank in de niet-Russische delen van de Sovjet-Unie. Ook in de Oostbloklanden veranderen de verhoudingen tussen de communistische partijen en de betreffende volkeren en daarbij is algehele afbrokkeling van het communistische machtsstreven zichtbaar.

Toch lukt het niet om in het Russische machtsgebied de economische neergang tegen te houden. De geleide economieën zijn steeds minder opgewassen tegen de uitdagingen van een moderne economische samenleving. De ramp met de kernreactor in Tsjernobyl op 26 april 1986 eist niet alleen vele levens, maar is bovendien tekenend voor de achterstand waarmee de Russische technologie te kampen heeft.

104. In het Westen staan de jaren tachtig in schril contrast met de ontwikkelingen in het Oostblok. Ondanks wat aanpassingsmoeilijkheden ontwikkelen de dienstensector en de micro-elektronica zich tot de pijlers van een nieuwe bloeiperiode. De zegetocht van de personal computer begint. Halverwege de jaren tachtig komen de lidstaten van de Europese Gemeenschap tot overeenstemming over verdere uitbreiding van de gemeenschappelijke instellingen. De basis voor de latere Europese Unie wordt in deze periode gelegd.
105. 1989 wordt een keerpunt in de Europese geschiedenis. De val van de Berlijnse Muur op 9 november 1989 is een politieke gebeurtenis van wereldniveau en is een teken voor de toekomst. Er komt zonder geweld een einde aan de heerschappij van de Sovjet-Unie en de communistische partijen in de verschillende landen – met uitzondering van Roemenië. Dit proces, ook wel ‘hervolutie’ genoemd, leidt tot een blijvende verandering van het continent. Vreedzame volksbewegingen dwingen met hun demonstraties de afschaffing van de communistische heerschappij af en anders dan in de jaren vijftig en zestig grijpt de Sovjet-Unie niet in. De overgang naar democratische verhoudingen komt in de meeste Oostbloklanden door onderhandelingen tot stand. De nieuwe landen pakken de loop van hun nationale geschiedenis weer op.
106. Anders is het in het geval van de DDR. Op 3 oktober 1990 is de vereniging met de Bondsrepubliek een feit, waartoe aanvankelijk met steun van de Amerikaanse president, George H. Bush, aan Bondskanselier Helmut Kohl de aanzet wordt gegeven. De invloed daarvan is ook merkbaar in de Sovjet-Unie zelf, die nu uit elkaar begint te vallen. Voormalige landen als Estland, Letland en Litouwen worden weer onafhankelijk en zetten hun eigen lange geschiedenis voort. Op 25 december 1991 wordt de rode vlag voor het laatst op het Kremlin ingehaald. Rusland wordt met een aanzienlijk kleiner territoriaal gebied de opvolger van de Sovjet-Unie. Tussen 1990 en 1993 treden acht Midden- en Oost-Europese landen toe tot de Raad van Europa.
107. De renaissance van nationale staten leidt in sommige delen van de West-Europese publieke opinie tot verwarring. De ten doel gestelde perspectieven van de ontwikkeling van de Europese Unie, die met het Verdrag van Maastricht in februari 1992 is bezegeld, wordt ter discussie gesteld en al spoedig wordt duidelijk dat een Europese bondsstaat onder de nieuwe omstandigheden niet tot de bereikbare politieke doelstellingen behoort. Tegelijkertijd markeren het Verdrag van Maastricht en met name het Verdrag van Amsterdam met de invoering en uitbreiding van het medebeslissingsrecht van het Europees Parlement binnen de Europese wetgeving een stap in de richting van parlementarisering van de Europese Unie.
108. Voorts ontstaan er na het einde van de Koude Oorlog nieuwe conflicten die in wezen hun oorsprong hebben in de aanwezigheid van nationale minderheden. Dat dit niet alleen een probleem in Midden- en Oost-Europa is, blijkt wel uit de permanente conflicten in onder andere Noord-Ierland, het Spaanse Baskenland en op Corsica. Het voormalige Tsjechoslowakije wordt op 1 januari 1993 op vreedzame wijze opgesplitst in twee landen; de beide nieuwe landen vormen een douane-unie. Het uiteenvallen van Joegoslavië daarentegen leidt opnieuw tot oorlog op het Europees continent en

berokkent honderdduizenden mensen veel leed. In deze oorlogen speelt het institutionele Europa een beschamende rol. Organisatorische eigenhandige blokkeringen en militair onvermogen dragen ertoe bij dat de oorlogsconflicten nog langer duren. Pas als de Verenigde Staten het roer overnemen, kan aan de eerste fase van de gevechten een einde worden gemaakt (Verdrag van Dayton op 14 december 1995). Tot op de dag van vandaag zijn Europese troepen in het voormalig Joegoslavië gestationeerd om de wapenstilstand te bewaken.

109. De uitbreiding van de EU wordt vervolgens versneld. Op 1 januari 1995 treden Finland, Oostenrijk en Zweden toe. In december 1997 wordt de uitbreiding van de EU naar het oosten in gang gezet en formeel bevestigd. Tegelijkertijd worden vergaande veranderingen doorgevoerd: met het Tweede Verdrag van Schengen op 26 maart 1995 worden de controles van personen afgeschaft aan de binnengrenzen van de EU. De invoering van de euro als betaalmiddel in de betreffende staten op 1 januari 2002 versterkt de samenhang tussen de nationale economieën. Het wordt eveneens duidelijk dat in vele eurolanden – met name in de Bondsrepubliek Duitsland – de waardering van de nationale valuta nog steeds diep geworteld zit.
110. De aanslagen van 11 september 2001 in de VS zijn het begin van een nieuw hoofdstuk in de wereldpolitiek. De terroristische dreiging door de militante islam houdt ook Europa in haar greep. De aanslagen in Madrid (11 maart 2004) en Londen (7 juli 2005) laten zien dat ook Europa doelwit van islamitische terreurorganisaties vormt. De oorlog tegen Irak onder de Amerikaanse president, George W. Bush, verdeelt het continent in twee kampen. Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland keuren een actieve deelname bijvoorbeeld af, terwijl Groot-Brittannië en Spanje, evenals Oost-Europese landen troepen sturen.
111. Op 1 mei 2004 vindt de grootste uitbreiding in de geschiedenis van de EU plaats. Met tien nieuwe lidstaten – Estland, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije, Tsjechië, Hongarije en Cyprus – wordt het aantal Europese lidstaten uitgebreid tot 25. De verdeeldheid van het continent is definitief overwonnen en de nieuwe lidstaten behoren tot de netto-ontvangers, zodat ze volop van de EU kunnen profiteren.
112. Op 1 januari 2007 treden tot slot Bulgarije en Roemenië toe tot de EU. In de ‘oude’ lidstaten bestaat grote weerstand tegen de grote uitbreiding naar het oosten. Critici vrezen enerzijds een hernieuwde nationalisering van het Europees beleid en anderzijds een verwatering van het integratieniveau. Tegelijkertijd draagt perspectief op toetreding bij aan een stabilisering van de lastige en met problemen gepaard gaande hervormingsprocessen in de betreffende landen.

Vragen stellen aan de Europese toekomst

113. De toekomst van de Europese Unie is nog open. Er is geen duidelijk doelperspectief en er bestaat evenmin overeenstemming over de grenzen van de EU. In het afsluitende onderdeel van de tentoonstelling moeten uitsluitend vragen aan bod komen, zodat de bezoekers zich bewust worden van de nog open situatie. Tevens maakt deze aanpak het mogelijk om ook op korte termijn in te springen op nieuwe ontwikkelingen.
114. Mogelijke vragen aan de bezoekers:
 - Is het mogelijk de EU verder te verdiepen? Hoe moet worden gereageerd op de nederlagen voor de Europese grondwet in de gehouden referenda? Is het Verdrag van Lissabon een draagkrachtig compromis?

- Wanneer is de uitbreiding van de EU voltooid? Kan Turkije een volwaardig lid van de EU worden?
- Hoe kan het democratisch tekort in de EU worden bestreden?
- Waarom kan de EU geen echt enthousiasme onder de burgers in de lidstaten opwekken?
- Hoe kan de EU de structurele zwakte ten aanzien van militaire vraagstukken en het buitenlands beleid in het algemeen overwinnen?
- Hoe kan de EU reageren op de demografische veranderingen waardoor alle lidstaten worden getroffen? Is een betere immigratie daartoe een adequate oplossing?
- Moeten de verschillende tradities ten aanzien van sociale stelsels worden geharmoniseerd voor de opzet van een Europees sociaal model?
- Hoe ziet de toekomst van de EU eruit: zal de EU zich ontwikkelen tot een federatie, een statenbond of een bondsstaat?

Vooruitblik

115. Het Comité van deskundigen zal deze conceptuele grondslagen voor een Huis van de Europese geschiedenis overhandigen aan de Voorzitter van het Europees Parlement.
116. Nadat er in de betreffende organen over is gediscussieerd en de noodzakelijke politieke beginselbesluiten zijn genomen, moet er zonder meer een gekwalificeerd oprichtingsteam in het leven worden geroepen, wiens taak het zal zijn de nog vast te stellen institutionele en inhoudelijke grondslagen om te zetten. Het Comité van deskundigen adviseert voorts om door middel van beginselbesluiten te komen tot de oprichting van de nodige toezichtsorganen en wetenschappelijke adviescommissies voor het Huis van de Europese geschiedenis.

De leden van het Comité van deskundigen

Włodzimierz Borodziej (PL), Hoogleraar Moderne Geschiedenis aan de Universiteit van Warschau

Giorgio Cracco (IT), Hoogleraar Kerkgeschiedenis aan de Universiteit van Turijn

Michel Dumoulin (BE), Hoogleraar Geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven in Louvain-la-Neuve

Hans Walter Hütter (DE), Hoogleraar, president van de stichting Huis van de Geschiedenis van de Bondsrepubliek Duitsland in Bonn

Marie-Hélène Joly (FR), Algemeen curator, plaatsvervangend directeur van de Direction de la Mémoire du Patrimoine et des Archives (DMPA) van het Franse ministerie van Defensie

Matti Klinge (FI), Emeritus hoogleraar Noordse Geschiedenis aan de Universiteit van Helsinki

Ronald de Leeuw (NL), Hoogleraar, gepensioneerd directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam

António Reis (PT), Hoogleraar Geschiedenis aan de Nieuwe Universiteit van Lissabon

Mária Schmidt (HU), directeur van het House of Terror Museum in Boedapest

